

התנגשות הציביליזציות

סמיואל פ' הנטינגטון

המאמר המובא כאן ראה אור לראשונה בקיץ 1993, בכתב העת האמריקני היוקרתי פורין אפירס, ומיד חולל סערה בחוגים של מעצבי מדיניות ואנשי אקדמיה במדינות רבות. המחבר, סמיואל פ' הנטינגטון (נולד ב-1927), פרופסור באוניברסיטת הרווארד ובכיר-לשעבר במועצה לביטחון לאומי, נחשב לאחד מחשובי החוקרים האמריקנים בתחום מדע המדינה, וכמה מספריו – דוגמת סדר פוליטי בחברות משחנות (1968) והגל העליון: דמוקרטיזציה בשלהי המאה העשרים (1991) – זכו כבר למעמד של קלאסיקה בתחומם. התזה שהנטינגטון מציג במאמר, ושאותה הרחיב והעמיק בספר התנגשות הציביליזציות והעיצוב מחדש של הסדר העולמי (1996), קוראת תיגר על תחזיות "קץ ההיסטוריה" ועל הציפיות שרווחו במערב לאחר קריסת הגוש הסובייטי לתחילתו של עידן חדש, שיתאפיין בהגמוניה כלל-עולמית של הערכים הדמוקרטיים-ליברליים. לפי הנטינגטון, העולם המתעצב לנגד עינינו יהיה אמנם שונה באופן מהותי מקודמו, אך לא בהכרח "נאור" יותר או שוחר שלום. את מקומן של היריבויות הישנות, אלו שבין מדינות הלאום או בין האידיאולוגיות הגדולות של המאה העשרים, יתפשו עימותים מסוג חדש: אלו שבין ציביליזציות, גושי-על של מדינות ואזורים המתאפיינים בתרבות משותפת.

תבניות העתידית של העימותים

הפוליטיקה העולמית נכנסת לשלב חדש, ואנשי הרוח אינם מקמצים בניבויים לגבי חזותה העתידית – קצה של ההיסטוריה, שובן של היריבויות המסורתיות בין מדינות לאום, ושקיעתה של מדינת הלאום, הנקרעת בין השבטיות מזה והגלובליזם מזה. כל אחת מהתחזיות הללו רואה נכוחה היבטים מסוימים של המציאות המתהווה. אך כולן מחמיצות היבט חיוני, למעשה

ההיבט המרכזי, של הדמות שתלבש הפוליטיקה הכלל-עולמית, ככל הנראה, בשנים הבאות.

טענתי היא שהמקור המרכזי לסכסוכים בעולם חדש זה לא יהיה בעיקרו אידיאולוגי או כלכלי. המחלוקות הגדולות בקרב המין האנושי והמקור העיקרי לעימותים יהיו תרבותיים. מדינות לאום תישארנה השחקנים החזקים ביותר בזירה העולמית, אך העימותים המהותיים בפוליטיקה העולמית יתרחשו בין אומות וקבוצות המשתייכות לציביליזציות שונות. ההתנגשות בין הציביליזציות תעמוד במרכז הפוליטיקה הכלל-עולמית. קווי השבר בין ציביליזציות יהיו קווי החזית של העתיד.

עימות בין ציביליזציות יהיה השלב הבא בהתפתחות הסכסוכים בעולם המודרני. במשך כמאה וחמישים שנה מאז הופעתה של המערכת הבינלאומית המודרנית בשלום וסטפליה,* התנהלו הסכסוכים בעולם המערבי בעיקר בין שליטים – קיסרים, מלכים אבסולוטיים או מונארכים קונסטיטוציוניים, שניסו להרחיב את ממסדיהם, את צבאותיהם, את כוחם הכלכלי המרקנטיליסטי, ומה שחשוב מכל, את הטריטוריה הנתונה לשלטונם. תוך כדי כך נוצרו מדינות הלאום, ומן המהפכה הצרפתית ואילך קווי העימות העיקריים שורטטו בין אומות ולא בין נסיכים. בשנת 1793, כפי שניסח זאת ר"ר פאלמר, "תמו מלחמות המלכים; החלו מלחמות העמים". תבנית זו, שאפיינה את המאה התשע-עשרה, נמשכה עד לסיומה של מלחמת העולם הראשונה. אז, כתוצאה מהמהפכה הרוסית ותגובות-הנגד לה, פינה העימות בין אומות את מקומו לעימות בין אידיאולוגיות, תחילה בין הקומוניזם, הפשיזם-נאציזם והדמוקרטיה הליברלית, ולאחר מכן בין הקומוניזם לדמוקרטיה הליברלית. במרוצת המלחמה הקרה התגלם זה האחרון במאבק שבין שתי המעצמות, שאף אחת מהן לא הייתה מדינת לאום במובן האירופי הקלאסי, וכל אחת מהן הגדירה את זהותה במושגי האידיאולוגיה שלה.

סכסוכים אלה שבין שליטים, מדינות לאום ואידיאולוגיות היו, בראש ובראשונה, סכסוכים בתוך תרבות המערב, "מלחמות האזרחים של המערב", כפי שכינה אותם ויליאם לינד. הדבר נכון באותה מידה לגבי המלחמה הקרה ולגבי מלחמות העולם והמלחמות הקודמות במאות השבע-עשרה, השמונה-עשרה והתשע-עשרה. עם סיומה של המלחמה הקרה, הפוליטיקה הבינלאומית

* סדרת ההסכמים שסיימו, בשנת 1648, את מלחמת שלושים השנה באירופה.

יוצאת מן השלב המערבי שלה ואת מרכז הבמה תופסים יחסי הגומלין שבין המערב ובין הציביליזציות הלא-מערביות, ואלה שבין האחרונות לבין עצמן. בפוליטיקה של הציביליזציות, העמים והממשלות של הציביליזציות הלא-מערביות אינם עוד מושאים פסיביים של ההיסטוריה, המשמשים רק כמטרות לקולוניאליזם המערבי, אלא כוחות המצטרפים אל המערב בהנעתה של ההיסטוריה ובעיצובה.

טבען של ציביליזציות

במהלך המלחמה הקרה היה העולם מחולק לעולם הראשון, השני והשלישי. החלוקות ההן אינן רלוונטיות עוד. כעת יש משמעות רבה יותר לסיווגן של מדינות לא על פי השיטה המדינית או הכלכלית שלהן או על פי רמת התפתחותן הכלכלית, אלא על פי התרבות והציביליזציה שלהן. למה אנחנו מתכוונים כשאנו מדברים על ציביליזציה? ציביליזציה היא ישות תרבותית. כפרים, אזורים, קבוצות אתניות, לאומים וקהילות דתיות – לכולם יש תרבויות מיוחדות, ברמות שונות של גיוון תרבותי. תרבותו של כפר בדרום איטליה עשויה להיות שונה מזו של כפר בצפון איטליה, אך שניהם גם יחד שותפים לתרבות האיטלקית, המבחינה אותם מכפרים גרמניים. גם לקהילות אירופיות משותפים מאפיינים תרבותיים המבחינים בין לבין קהילות ערביות או סיניות. אבל ערבים, סינים ואנשי המערב אינם חלק משום ישות תרבותית רחבה יותר. הם מהווים ציביליזציות. ציביליזציה היא, אם כן, המדרגה הגבוהה ביותר של חלוקתם התרבותית של בני-האדם וההגדרה הרחבה ביותר של זהותם התרבותית, פרט לזו המבחינה בינם לבין מינים אחרים. היא מוגדרת הן על ידי יסודות אובייקטיביים המשותפים לבני-האדם כמו לשון, היסטוריה, דת, מנהגים ומוסדות, והן על ידי הזדהותם העצמית הסובייקטיבית. לבני-האדם רמות של זהות: תושב רומא עשוי להגדיר את עצמו, בדרגות שונות של אינטנסיביות, כרומאי, איטלקי, קתולי, נוצרי, אירופי או מערבי. הציביליזציה שאליה הוא משתייך היא הרמה

הרחבה ביותר שכלפיה הוא חש הזדהות עמוקה. בני־אדם יכולים להגדיר מחדש את זהותם, ואכן הם עושים זאת, וכתוצאה מכך משתנים גבולותיהן של הציביליזציות והרכבן.

ציביליזציות יכולות לכלול מספר רב של בני־אדם, כמו בסין ("ציביליזציה המעמידה פני מדינה", כדברי לוסין פאי), או רק מתי מעט, כמו דוברי האנגלית שבאיים הקריביים. ציביליזציה יכולה לכלול כמה וכמה מדינות לאום, כמו הציביליזציה המערבית, הציביליזציה של אמריקה הלטינית והציביליזציה הערבית, או מדינה אחת בלבד, כמו הציביליזציה היפנית. ברי, כי ציביליזציות מתערבבות זו בזו וקיימות ביניהן חפיפות, והן עשויות לכלול תת־ציביליזציות. לציביליזציה של המערב ישנן שתי גרסאות עיקריות, זו האירופית וזו הצפון־אמריקנית, והאיסלאם מתחלק לחטיבות המשנה הערבית, התורכית והמלאית. אף על פי כן, ציביליזציות הן ישויות בעלות משמעות, וגם אם הקווים המפרידים ביניהן אינם תמיד חדים, הם ממשיים. תרבויות הן דינמיות; הן קמות ונופלות; הן מתפצלות ומתמזגות. וכידוע לכל לומד היסטוריה, לעתים הן נעלמות ונקברות בחולות הזמן.

אנשי המערב נוטים לראות במדינות הלאום את השחקנים הראשיים בזירה העולמית. אולם הן ממלאות תפקיד זה רק במשך כמה מאות שנים. תקופות הרצף הארוכות באמת של ההיסטוריה האנושית שייכות לקורות הציביליזציות. בחיבורו מחקר ההיסטוריה מזהה ארנולד טוינבי עשרים ואחת ציביליזציות עיקריות; רק שש מהן קיימות היום.

מדוע יתנגשו הציביליזציות

חשיבותה של ההזדהות על פי ציביליזציה תלך ותגדל בעתיד, והעולם יעוצב במידה רבה על ידי יחסי הגומלין שבין שבע או שמונה ציביליזציות עיקריות: הציביליזציה המערבית, הקונפוציאנית, היפנית, האיסלאמית, ההינדית, הסלאבית־אורתודוקסית, הלטינו־אמריקנית ואולי גם התרבות האפריקנית. העימותים החשובים ביותר של העתיד יתרחשו לאורך קווי השבר התרבותיים המפרידים בין ציביליזציות אלה.

מדוע יהיה זה כך?

ראשית, ההבדלים שבין הציביליזציות אינם רק ממשיים; הם בסיסיים. ציביליזציות נבדלות זו מזו על ידי ההיסטוריה, הלשון, התרבות, המסורת, וחשוב מכל, הדת. לאנשים המשתייכים לציביליזציות שונות נקודות מבט שונות על היחסים שבין אלוהים לאדם, בין היחיד לקבוצה, בין האזרח למדינה, בין הורים לילדים, בין בעל לאישה, כמו גם השקפות שונות על חשיבותם היחסית של זכויות וחובות, חירות וסמכות, שוויון והיררכיה. הבדלים אלה נוצרו במשך מאות שנים; הם לא ייעלמו במהרה. הם הרבה יותר בסיסיים מאלה שבין אידיאולוגיות פוליטיות ומשטרים מדיניים. הבדלים אינם מחייבים עימותים, ועימותים אינם מחייבים אלימות, אך במרוצת הדורות, הבדלים בין ציביליזציות הם שחוללו את הסכסוכים הממושכים והאלימים ביותר.

שנית, העולם הולך ונעשה קטן יותר. המגעים בין עמים השייכים לתרבויות שונות הולכים ומתרבים; מפגשים אלה מגבירים את תודעת השייכות לציביליזציה, ואת המודעות להבדלים בין ציביליזציות ולמשותף לבני אותה ציביליזציה. ההגירה מצפון אפריקה לצרפת מעוררת עוינות בקרב הצרפתים ובה בעת יוצרת פתיחות רבה יותר להגירה של אירופים "טובים", כמו פולנים קתולים. האמריקנים מגיבים בשלילה נמרצת הרבה יותר כלפי השקעות יפניות מאשר כלפי השקעות גדולות יותר שמקורן בקנדה או בארצות אירופה. בדומה לכך, כפי שציין דונלד הורוביץ, "בן עם האיבו יכול להיות... איבו אוֹרִי או איבו אוניצ'ה כשהוא באזור המזרחי של ניגריה. בלאגוס הוא פשוט איבו. בלונדון הוא ניגרי. ובניו יורק הוא אפריקני". יחסי הגומלין שבין עמים המשתייכים לתרבויות שונות מגבירים את תודעת התרבות, וזו מחזקת הבדלים ורגשות איבה הנובעים, או נתפשים כנובעים, עמוק מנבכי ההיסטוריה.

שלישית, תהליכים של מודרניזציה כלכלית ושינוי חברתי ברחבי העולם עוקרים בני־אדם מזהויות מקומיות רבות־שנים. הם גם מחלישים את מדינת הלאום כמקור זהות. במקומות רבים ברחבי העולם הדת היא שמילאה חלל זה, לעתים קרובות בדמותן של תנועות המכונות "פונדמנטליסטיות". ניתן למצוא תנועות כאלה בנצרות המערבית, ביהדות, בבודהיזם ובהינדואיזם, כמו גם באיסלאם. ברוב הארצות וברוב הדתות פעילי התנועות הפונדמנטליסטיות הם צעירים בעלי השכלה גבוהה מהמעמד הבינוני, בעלי מקצועות חופשיים

וטכניים או אנשי עסקים. "הדה-חילוניזציה של העולם", אמר ג'ורג' ויגל, "היא אחת מעובדות החיים העיקריות במציאות החברתית של שלהי המאה העשרים". תחייתה של הדת, "נקמת האל", כפי שכינה אותה ז'יל קפל, נותנת לתחושת הזהות והמחויבות בסיס מאחד תרבויות, הנישא מעבר לגבולות הלאומיים.

רביעית, הגידול בתודעת ההשתייכות לציביליזציה מתעצם על ידי תפקידו הכפול של המערב. מחד גיסא, המערב נמצא בשיא כוחו. אך בה בעת, ואולי כתוצאה מכך, מתרחשת תופעה של חזרה לשורשים בקרב התרבויות הלא-מערביות. יותר ויותר נשמעים דיבורים על מגמות של התכנסות פנימה ו"אסיאניזציה" ביפן, על קצה של מורשת נהרו ו"הינדואיזציה" של הודו, על כישלון רעיונות הסוציאליזם והלאומיות המערביים ובעקבותיו "איסלאמיזציה מחודשת" של המזרח התיכון, ועתה הוויכוח על ה"התמערבות" לעומת ה"שיבה לרוסיות" בארצו של בוריס ילצין. המערב בשיא כוחו ניצב מול הציביליזציות הלא-מערביות שיש להן, יותר ויותר, תשוקה, רצון, ומשאבים לעצב את העולם בדרכים לא-מערביות.

בעבר, האליטות בחברות הלא-מערביות היו, בדרך כלל, הקבוצות הקרובות ביותר למערב. אנשיהן רכשו את השכלתם באוקספורד, בסורבון או בסנדהרסט וספגו עמדות מערביות וערכים מערביים. לעומתם נשארו פשוטי העם באותן ארצות שקועים, ראשם ורובם, בתרבותם המקומית. עתה מתהפכים היוצרות. בארצות לא-מערביות רבות עוברות האליטות תהליך של התרחקות מהמערב והתקרבות לתרבות המקומית, ובה בעת תרבות מערבית, סגנון חיים מערבי והרגלים מערביים, בדרך כלל אמריקניים, נעשים פופולריים בקרב המוני העם.

חמישית, מאפיינים והבדלים תרבותיים הם פחות גמישים מאלה שבתחום הכלכלי או הפוליטי, ולכן הסיכוי לפשרה ולגישור ביניהם קטן יותר. בברית-המועצות לשעבר יכולים קומוניסטים להפוך לדמוקרטים, עשירים יכולים להתרושש ואביונים – להתעשר, אך רוסים אינם יכולים להפוך לאַסְטוֹנים ואַזְרִים לא יהיו לארמנים. בעימותים המעמדיים והאידיאולוגיים הייתה שאלת המפתח "באיזה צד אתה?", והאדם יכול היה לבחור בצד הרצוי לו ואף לשנות את בחירתו – ואכן כך עשה. בעימותים בין תרבויות השאלה היא "מה אתה?" וזהו נתון שאי-אפשר לשנותו. וכידוע, מבוססיה, דרך הקווקז ועד לסודן, תשובה לא נכונה לשאלה זו משמעותה עלולה להיות כדור בראש. והדת, עוד

יותר מן הזהות האתנית, יוצרת הפרדה חדה ומוחלטת בין אנשים. אדם יכול להיות צרפתי למחצה וערבי למחצה ואף להחזיק באזרחותן של שתי מדינות בו זמנית. קשה יותר להיות קתולי למחצה ומוסלמי למחצה.

ולבסוף, יש לציין את עלייתה של הכלכלה האזורית. שיעורי הסחר הפנים-אזורי הכולל גדלו בין השנים 1980 ו-1989 מ-51 אחוזים ל-59 אחוזים באירופה, מ-33 אחוזים ל-37 אחוזים במזרח אסיה ומ-32 אחוזים ל-36 אחוזים באמריקה הצפונית. סביר להניח שחשיבותם של גושים כלכליים אזוריים תמשיך לעלות בעתיד. מחד גיסא, כלכלה אזורית מוצלחת תחזק את תודעת השייכות לציביליזציה. מאידך גיסא, כלכלה אזורית יכולה להצליח רק כאשר היא מעוגנת בציביליזציה משותפת. הקהילה האירופית נשענת על הבסיס המשותף של התרבות האירופית והנצרות המערבית. הצלחתו של אזור הסחר החופשי של צפון אמריקה תלויה בתהליך ההתקרבות המתרחש עתה בין התרבויות המקסיקנית, הקנדית והאמריקנית. יפן, לעומת זאת, עומדת בפני קשיים ביצירת ישות כלכלית דומה במזרח אסיה משום שהיא מהווה חברה וציביליזציה ייחודית בפני עצמה. חזקים ככל שיהיו קשרי המסחר וההשקעות שתפתח יפן עם מדינות אחרות במזרח אסיה, ההבדלים התרבותיים בינה ובין מדינות אלו מעכבים בעדה ואולי אף מונעים ממנה לקדם מיזוג כלכלי אזורי כמו זה שבאירופה ובצפון אמריקה.

תרבות משותפת, לעומת זאת, מקלה בבירור על התרחבותם המהירה של היחסים הכלכליים שבין סין העממית לבין הונג-קונג, טייוואן, סינגפור והקהילות הסיניות שמעבר לים בארצות אחרות באסיה. עם חלוף המלחמה הקרה גוברים היסודות התרבותיים המשותפים יותר ויותר על חילוקי הדעות האידיאולוגיים, וסין וטייוואן מתקרבות זו לזו. אם שותפות תרבותית היא תנאי מוקדם למיזוג כלכלי, נראה שהגוש הכלכלי העיקרי במזרח אסיה יתרכז בעתיד מסביב לסין. למעשה גוש זה כבר הולך ומתהווה. כפי שציין מורי וידנבאום,

למרות השליטה היפנית הנוכחית באזור, הכלכלה האסיאתית המבוססת על סין עולה ותופסת במהירות את מקומה כמוקד חדש לתעשייה, מסחר וכספים. אזור אסטרטגי זה מכיל כמויות ניכרות של טכנולוגיה וכושר ייצור (טייוואן), פיקחות וכישרון יוצאי דופן ביזמות, בשיווק ובשירותים (הונג-קונג), רשת תקשורת טובה מאוד (סינגפור), מאגר ענק של הון פיננסי (כל השלוש) ומלאי גדול מאוד של קרקע, משאבים וכוח עבודה

(סין)... מגואנגז'ו ועד סינגפור, מקואלה לומפור ועד מנילה, נחשבת רשת רבת-השפעה זו – המבוססת לעתים קרובות על הרחבה של בתי האב המסורתיים – כעמוד השדרה של כלכלת מזרח אסיה.¹

תרבות ודת יוצרות גם את הבסיס ל"ארגון לשיתוף פעולה כלכלי", המאגד עשר מדינות מוסלמיות לא-ערביות: אירן, פקיסטן, תורכיה, אזרבייג'ן, קזחסטן, קירגיזיסטן, תורכמניסטן, טג'יקיסטן, אוזבקיסטן ואפגניסטן. אחד הגורמים לחידושו ולהרחבתו של ארגון זה, שנוסד במקורו בשנות השישים על ידי תורכיה, פקיסטן ואירן, הוא הכרתם של המנהיגים בכמה ממדינות אלה בכך שאין להן כל סיכוי להתקבל לקהילה האירופית. בדומה לזה, 'קריקום'*, 'מרקוסור'** והשוק המשותף של מרכז אמריקה נשענים על יסודות תרבותיים משותפים. לעומת זאת, נכשלו עד כה הניסיונות להקים ישות כלכלית קריבית-מרכז-אמריקנית רחבה יותר, המגשרת על הפער האנגלו-לטיני.

מכיוון שבני-אדם מגדירים את זהותם במונחים אתניים ודתיים, הם נוטים לראות את מערכת היחסים שבינם ובין אנשים מקבוצה אתנית אחרת או מדת שונה כמערכת יחסים של "אנחנו" מול "הם". קצן של מדינות המוגדרות על ידי אידיאולוגיה במזרח אירופה ובברית-המועצות לשעבר מאפשר לזהויות ולאיבות אתניות מסורתיות להתבלט. הבדלים בתרבות ובדת יוצרים חילוקי דעות במגוון סוגיות מדיניות דוגמת זכויות האדם, הגירה, עסקים, מסחר ואיכות הסביבה. קרבה גיאוגרפית מעוררת תביעות טריטוריאליות סותרות מבוססיה ועד למינדנאו. והחשוב מכל, מאמציו של המערב לקדם את ערכי הדמוקרטיה והליברליזם שלו כערכים אוניברסליים, לקיים את עליונותו הצבאית ולקדם את האינטרסים הכלכליים שלו, מולידים תגובות-נגד מצד ציביליזציות אחרות. מאחר שהולכת ופוחתת יכולתן של ממשלות וקבוצות לגייס תמיכה וליצור קואליציות על בסיס של אידיאולוגיה, הן תנסינה יותר ויותר לגייס תמיכה על ידי פנייה אל זהות דתית ותרבותית משותפת.

התנגשות בין ציביליזציות מתרחשת, על כן, בשתי רמות. ברמת המיקרו קבוצות שכנות לאורך קווי השבר שבין ציביליזציות נאבקות, לעתים קרובות

* 'קריקום' הוא ארגון השוק המשותף הקריבי.

** 'מרקוסור' הוא ארגון סחר דרום אמריקני. חברות בו ברזיל, ארגנטינה, אורוגואי ופרגוואי.

באלימות, על השליטה בשטחים והאחת ברעותה. ואילו ברמת המקרו, מדינות המשתייכות לציביליזציות שונות מתחרות על עוצמה צבאית וכלכלית יחסית, נאבקות על השליטה במוסדות בינלאומיים ובמדינות אחרות ומקדמות מתוך תחרות את ערכיהן הפוליטיים והדתיים המיוחדים לעומת אלה של חברותיהן.

קווי השבר בין ציביליזציות

קווי השבר שבין ציביליזציות תופסים את מקומם של הגבולות המדיניים והאידיאולוגיים של המלחמה הקרה כמוקדי ההתלקחות של משברים ושפיכות דמים. המלחמה הקרה החלה כשמסך הברזל חצה את אירופה מבחינה מדינית ואידיאולוגית. המלחמה הקרה הסתיימה עם קצו של מסך הברזל. עם היעלמותה של החלוקה האידיאולוגית של אירופה, שבה והופיעה החלוקה התרבותית של אירופה בין הנצרות המערבית, מחד גיסא, ובין הנצרות האורתודוקסית והאיסלאם, מאידך גיסא. ייתכן מאוד שכדברי ויליאם ואלאס, קו ההפרדה המשמעותי ביותר באירופה הוא גבולה המזרחי של הנצרות המערבית בשנת 1500. קו זה עובר לאורך הגבולות הנוכחיים שבין פינלנד לרוסיה ובין המדינות הבלטיות לרוסיה, חוצה את ביילורוסיה ואת אוקראינה כשהוא מפריד את אוקראינה המערבית, הקתולית יותר, מאוקראינה המזרחית האורתודוקסית, פונה מערבה כשהוא מפריד את טרנסילבניה משאר רומניה, ואז עובר דרך יוגוסלביה כמעט במדויק לאורך הקו המפריד עתה את קרואטיה וסלובניה משאר חלקי יוגוסלביה. בבלקן חופף קו זה, כמובן, לגבול ההיסטורי שבין האימפריה ההבסבורגית לזו העותומנית. העמים שמצפון וממערב לקו זה הם פרוטסטנטים או קתולים; הם היו שותפים לחוויותיה המשותפות של ההיסטוריה האירופית – הפיאודליזם, הרנסנס, הרפורמציה, ההשכלה, המהפכה הצרפתית והמהפכה התעשייתית; מצבם הכלכלי, בדרך כלל, טוב יותר מזה של העמים ממזרח; ומה שצפוי להם עכשיו הוא מעורבות גדלה והולכת בכלכלה אירופית משותפת והתבססות של משטרים דמוקרטיים. העמים היושבים ממזרח ומדרום לקו זה הם אורתודוקסים או

מוסלמים; הם השתייכו מבחינה היסטורית לאימפריה העות'מנית או הצארית והושפעו רק מעט מהאירועים המעצבים שהתרחשו בשאר אירופה. על פי רוב, הם פחות מפותחים מבחינה כלכלית; סיכוייהם לפתח משטרים דמוקרטיים יציבים נראים קטנים בהרבה. מסך הקטיפה של התרבות תפס את מקומו של מסך הברזל של האידיאולוגיה כקו החלוקה המשמעותי ביותר באירופה. כפי שניתן להסיק מן ההתרחשויות ביוגוסלביה, אין זה רק קו של שוני; לפעמים זהו גם קו של סכסוך דמים.

הסכסוכים לאורך קו השבר שבין הציביליזציה המערבית לזו האיסלאמית נמשכים כבר 1,300 שנה. לאחר ייסוד האיסלאם, הפריצה הערבית והמורית מערבה וצפונה נבלמה רק בטור בשנת 732. מן המאה האחת-עשרה ועד למאה השלוש-עשרה ניסו הצלבנים, בהצלחה זמנית, להביא את הנצרות ואת השלטון הנוצרי לארץ הקודש. מן המאה הארבע-עשרה ועד למאה השבע-עשרה הפכו התורכים העות'מנים את מאזן הכוחות על פיו, הרחיבו את שלטונם במזרח התיכון ובבלקנים, כבשו את קונסטנטינופול והטילו פעמיים מצור על וינה. במאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים, כשסר

כוחה של האימפריה העות'ומנית, ביססו בריטניה, צרפת ואיטליה שליטה מערבית על מרבית שטחי צפון אפריקה והמזרח התיכון.

לאחר מלחמת העולם השנייה בא תורו של המערב לסגת; האימפריות הקולוניאליות נעלמו; הלאומיות הערבית ולאחריה הפונדמנטליזם האיסלאמי עלו על הבמה; המערב נעשה תלוי מאוד במדינות המפרץ הפרסי להשגת אנרגיה; המדינות המוסלמיות עתירות־הנפט הפכו לעתירות־ממון, וכשרצו בכך – גם לעתירות־נשק. כמה מלחמות נערכו בין מדינות ערביות ובין ישראל (שנוצרה בידי המערב). צרפת ניהלה מלחמה אכזרית ועקובה מדם באלג'יריה לאורך מרבית שנות החמישים; כוחות בריטיים וצרפתיים פלשו למצרים בשנת 1956; כוחות אמריקניים נכנסו ללבנון בשנת 1958; מאז, חזרו כוחות אמריקניים ללבנון, תקפו את לוב, והתעמתו עם אירן בהיתקלויות צבאיות שונות; טרוריסטים ערבים ומוסלמים, שנתמכו בידי שלוש ממשלות מזרח תיכוניות לפחות, השתמשו בנשקם של החלשים, פוצצו מטוסים ומתקנים מערביים ולקחו בני ערובה מערביים. מלחמה זו בין ערבים לבין המערב הגיעה לשיאה בשנת 1990, כשארצות־הברית שיגרה צבא גדול למפרץ הפרסי כדי להגן על כמה מדינות ערביות מפני תוקפנותה של מדינה ערבית אחרת. כתוצאה מכך התכונן הצבאי של נאט"ו מכון יותר ויותר להתמודדות עם איומים אפשריים ועם אי־יציבות לאורך הגבול הדרומי שלה.

נראה שמערכת היחסים הצבאית בין המערב לאיסלאם, הנמשכת כבר מאות שנים, לא תאבד מעוצמתה. היחסים עלולים אף להחריף. מלחמת המפרץ הותירה בלבם של חלק מהערבים גאווה על כך שסדאם חוסיין תקף את ישראל ועמד מול המערב. היא גם השאירה בלבבות רבים תחושת השפלה ותרעומת בשל נוכחותו הצבאית של המערב במפרץ הפרסי, בשל עליונותו הצבאית המוחצת ובשל אי־יכולתם לעצב את גורלם שלהם בכוחות עצמם. מדינות ערביות רבות, ולא רק יצואניות הנפט, מגיעות לרמת התפתחות כלכלית וחברתית, שצורות ממשל אוטוקרטיות אינן הולמות אותה עוד, והמאמצים להנהגת דמוקרטיה הולכים וגוברים. כמה מהמשטרים הערביים כבר החלו להיפתח. הנהגות העיקריות מפתחות זו היו התנועות האיסלאמיות. בעולם הערבי, בקיצור, מחזקת הדמוקרטיה המערבית כוחות פוליטיים אנטי־מערביים. זוהי, אולי, תופעה חולפת, אך אין ספק שהיא מסבכת את היחסים בין ארצות האיסלאם ובין המערב.

את היחסים האלה מסבכת גם הדמוגרפיה. הגידול המרשים באוכלוסייתן של הארצות הערביות, בייחוד בצפון אפריקה, הביא להגירה מוגברת לאירופה

המערבית. המגמה לטשטוש הגבולות הפנימיים בין ארצות מערב אירופה חידדה רגישויות פוליטיות ביחס להתפתחות זו. באיטליה, צרפת וגרמניה, הגזענות גלויה יותר ויותר ותגובות פוליטיות ואלימות נגד מהגרים ערבים ותורכים הפכו לחריפות ונפוצות יותר מאז שנת 1990.

בשני הצדדים נתפשים יחסי הגומלין שבין האיסלאם למערב כהתנגשות בין ציביליזציות. "העימות הבא" של המערב, אומר מ"ג' אכבר, סופר הודי מוסלמי, "יבוא ללא ספק מן העולם המוסלמי. הקשת הרחבה של האומות האיסלאמיות, מן המגרב ועד לפקיסטן – ממנה יחל המאבק לסדר עולמי חדש". ברנרד לואיס מגיע למסקנה דומה:

אנו עומדים בפני הלך רוח ותנועה החורגים הרבה מעבר לרמת הנושאים הנידונים, המדיניות, והממשלות העוסקות בהם. לפנינו לא פחות מהתנגשות בין ציביליזציות – תגובה אולי בלתי הגיונית, אך היסטורית בהחלט, של יריב קדמון נגד המורשת היהודית-נוצרית שלנו, נגד ההווה החילוני שלנו ונגד ההתפשטות הכלל-עולמית של שניהם גם יחד.²

מבחינה היסטורית, המגעים העוינים האחרים של הציביליזציה האיסלאמית הערבית היו עם העמים השחורים שמדרום, שהיו עובדי אלילים ואנימיסטים וכעת עוברים יותר ויותר לנצרות. בעבר התגלמה עוינות זו בעיקר בדמותם של סוחרי עבדים ערבים ועבדים שחורים. היא השתקפה במלחמת האזרחים המתמשכת בסודן בין ערבים ובין שחורים, בלחימה בצ'אד בין מורדים הנתמכים בידי לוב ובין הממשלה, במתחים בין הנוצרים האורתודוקסים ובין המוסלמים בקרן אפריקה ובסכסוכים הפוליטיים, במהומות החוזרות ונשנות ובאלימות הבין-עדתית בין מוסלמים לנוצרים בניגריה. המודרניזציה של אפריקה והתפשטותה של הנצרות יגבירו, ככל הנראה, את הסיכוי לאלימות לאורך קו שבר זה. סימן להסלמתו של הסכסוך היה נאומו של האפיפיור יוחנן פאולוס השני בחרטום בפברואר 1993, נאום שבו תקף את פעולותיה של הממשלה המוסלמית של סודן נגד המיעוט הנוצרי שם.

בגבולו הצפוני של האיסלאם התפרצו הסכסוכים בין העמים האורתודוקסיים למוסלמים, ובכלל זה הטבח בבוסניה ובסרייבו, האלימות על סף הרתיחה שבין הסרבים לאלבנים, היחסים הבעייתיים שבין הבולגרים ובין בני המיעוט התורכי שלהם, האלימות שבין אוסטים לאינגושים*, הטבח ההדדי

* באזור הקווקז.

הבלתי פוסק של ארמנים ואֶזְרִים, היחסים המתוחים שבין רוסים למוסלמים במרכז אסיה, ופריסתם של כוחות צבא רוסיים כדי להגן על האינטרסים של רוסיה בקווקז ובמרכז אסיה. הדת מחזקת את התחדשותן של זהויות אתניות ומעוררת מחדש אצל הרוסים חששות לביטחון גבולותיהם הדרומיים. ארצ' רוזולט היטיב להבחין בבעיה הזאת:

חלק גדול מן ההיסטוריה הרוסית עוסק במאבק שבין הסלאבים ובין העמים התורכיים שבגבולותיהם, מאבק שראשיתו עם ייסודה של המדינה הרוסית, לפני למעלה מאלף שנה. בעימות בן אלף השנים של הסלאבים עם שכניהם ממזרח נמצא המפתח לא רק להבנה של ההיסטוריה הרוסית אלא גם להבנת האופי הרוסי. כדי להבין את המציאות הרוסית כיום יש להכיר את מושג "העמים התורכיים" החי בתודעה הרוסית, אותם עמים שהטרידו את הרוסים במשך מאות שנים.³

העימות בין ציביליזציות מושרש עמוקות גם במקום אחר באסיה. ההתנגשות ההיסטורית בין מוסלמים להינדים בתת־היבשת ההודית מתבטאת כיום לא רק ביריבות שבין פקיסטן להודו, אלא גם במריבות דתיות הולכות וגוברות בתוך הודו בין קבוצות הינדיות ההופכות מליטנטיות יותר ויותר ובין המיעוט המוסלמי הגדול של הודו. הריסת מסגד איודיה בדצמבר 1992 הבליטה את השאלה, האם הודו תישאר מדינה דמוקרטית חילונית או שמא תהפוך למדינה הינדית. במזרח אסיה, לסין יש מחלוקות טריטוריאליות תלויות ועומדות עם מרבית שכניה. היא נקטה מדיניות חסרת רחמים כלפי תושביה הבודהיסטים של טיבט והיא נוקטת מדיניות אכזרית יותר ויותר כלפי המיעוט התורכי־מוסלמי שלה. עם סיום המלחמה הקרה שבו ועלו חילוקי הדעות הבסיסיים שבין סין לארצות־הברית, בתחומים כגון זכויות האדם, סחר והפצת נשק. לא נראה שחילוקי דעות אלה עתידיים להתמתן. בין סין לאמריקה מתקיימת "מלחמה קרה חדשה", קבע דָּנֶג שייאור־פינג (לפי הדיווחים) בשנת 1991.

אותו ביטוי שימש גם לתיאור היחסים ההולכים ומסתבכים בין יפן לארצות־הברית. במקרה זה, השוני התרבותי מחרף את העימות הכלכלי. אנשים משני הצדדים מאשימים זה את זה בגזענות, אך לפחות מן הצד האמריקני, תחושת הסלידה אינה גזענית אלא תרבותית. הערכים, העמדות ודפוסי ההתנהגות הבסיסיים של שתי החברות שונים עד מאוד. הבעיות הכלכליות שבין ארצות־הברית לאירופה אינן חמורות פחות מאלה שבין

אמריקה ובין יפן, אך הן אינן טעונות באותה חשיבות פוליטית ועוצמה רגשית מאחר שההבדלים שבין התרבות האמריקנית ובין התרבות האירופית קטנים בהרבה מאלה שבין הציביליזציה האמריקנית לציביליזציה היפנית. יחסי הגומלין השונים שבין ציביליזציות נבדלים אלו מאלו מאוד מבחינת מידת נטייתם להתאפיין בалиמות. תחרות כלכלית מאפיינת את היחסים שבין התת־הציביליזציות של המערב – האמריקנית והאירופית, ואת היחסים שבין שתיהן לבין יפן. באסיה ובאירופה, לעומת זאת, התפשטות הסכסוכים האתניים, שהתגלמותם הקיצונית ביותר היא "טיהור אתני", לא הייתה אקראית לחלוטין. היא הייתה שכיחה ואלימה ביותר בין קבוצות המשתייכות לציביליזציות שונות. באסיה ובאירופה קווי השבר ההיסטוריים הגדולים שבין ציביליזציות עולים שוב בלהבות. הדבר נכון במיוחד לאורך גבולותיו של גוש המדינות האיסלאמיות דמוי הסהר מצפון־מערב אפריקה ועד לאסיה התיכונה. אלימות מתקיימת גם בין מוסלמים מצד אחד ובין סרבים אורתודוקסים בבלקן, יהודים בישראל, הינדים בהודו, בודהיסטים בבורמה וקתולים בפיליפינים. גבולותיו של האיסלאם עקובים מדם.

התלכדות ציביליזציות: תופעת המדינה־האחות

כאשר קבוצות או מדינות המשתייכות לציביליזציה אחת נכנסות למצב מלחמה עם אנשים מציביליזציה אחרת, הן מנסות באופן טבעי לגייס תמיכה מחברות אחרות מן הציביליזציה שלהן. עם התהוותו של העולם שלאחר המלחמה הקרה, ההשתייכות המשותפת לציביליזציה, זו שדייוויד גרינווי כינה תופעת "המדינה־האחות", תופסת את מקומם של אידיאולוגיה פוליטית ושיקולים מסורתיים של מאזן כוחות כבסיס עיקרי לשיתוף פעולה ולקואליציות. ניתן לראות כיצד מבצצת תופעה זו בהדרגה בסכסוכים שלאחר המלחמה הקרה במפרץ הפרסי, בקווקז ובבוסניה. אף אחד מאלה לא היה בבחינת מלחמה בהיקף מלא בין ציביליזציות, אך בכל אחד מהם היו כמה יסודות של התלכדות ציביליזציות, שחשיבותם גדלה, כפי הנראה, ככל שהלך הסכסוך ונמשך, ויש בהם כדי לרמז על העתיד.

ראשית, במלחמת המפרץ פלשה מדינה ערבית אחת לאחרת, ולאחר מכן נלחמה בקואליציה של מדינות ערביות, מערביות ואחרות. אמנם רק ממשלות מוסלמיות אחדות תמכו בגלוי בסדאם חוסיין, אך אליטות ערביות רבות עודדו אותו באופן בלתי רשמי, והוא זכה לפופולריות רבה בקרב מגזרים רחבים בציבור הערבי בכמה מדינות. תנועות איסלאמיות פונדמנטליסטיות בכל מקום תמכו בעירק ולא בממשלותיהן של כוויית וערב הסעודית, הנתמכות על ידי המערב. סדאם חוסיין לא היסס להשתמש בכוח המשיכה של האיסלאם תוך שהוא מוותר על הלאומיות הערבית. הוא ותומכיו ניסו להגדיר את המלחמה כמלחמה בין ציביליזציות. "אין זה [מאבק של] העולם נגד עירק", כך ניסח זאת סֶפֶר אל־הוואלי, דיקן לימודי האיסלאם באוניברסיטת אום אל־קורה שבמכה, בקלטת שזכתה לתפוצה רחבה. "זהו המערב נגד האיסלאם". מנהיגה הדתי העליון של אירן, האיאתוללה עלי חמנאי, התעלם מן היריבות שבין אירן לעירק וקרא למלחמת קודש נגד המערב: "המאבק נגד התוקפנות, תאוות הבצע, התכניות והמדיניות האמריקניות ייחשב לג'יהאד, ומי שיפול חלל בדרך הוא קדוש". "זוהי מלחמה", טען חוסיין מלך ירדן, "נגד כל הערבים ונגד כל המוסלמים ולא נגד עירק לבדה".

התלכדותם של חלקים גדולים מן האליטות ומהמוני העם הערביים מאחורי סדאם חוסיין גרמה לממשלות הערביות שהיו חברות בקואליציה האנטי־עירקית למתן את פעילותן ולרכך את הצהרותיהן הפומביות. ממשלות ערביות התנגדו או הרחיקו עצמן מניסיונות מערביים נוספים להפעיל לחץ על עירק, כולל אכיפת אזור איסור־הטיסה בקיץ 1992 והפצצתה של עירק בינואר 1993. הקואליציה המערבית־סובייטית־תורכית־ערבית האנטי־עירקית משנת 1990 הפכה, עד שנת 1993, לקואליציה של (כמעט רק) המערב וכוויית נגד עירק.

המוסלמים העמידו אלו מול אלו את פעולותיו של המערב נגד עירק ואת כישלונותיו בהגנה על הבוסנים מפני הסרבים והימנעותו מהטלת סנקציות על ישראל בגין הפרת החלטות האו"ם. המערב, לטענתם, נקט אִיפָּה ואִיפָּה. אך עולם של ציביליזציות מתנגשות הוא בהכרח עולם של מוסר כפול: אנשים מחילים אמת מידה אחת על המדינות־האחיות שלהם ואמת מידה אחרת על האחרים.

שנית, תופעת המדינה־האחות הופיעה גם בסכסוכים בברית־המועצות לשעבר. הצלחות צבאיות של הארמנים בשנים 1992 ו־1993 עוררו את תורכיה לתמוך יותר ויותר באִיפָּה לדת, למוצא אתני וללשון באזרבייג'ן. "יש לנו אומה

תורכית החשה אותם רגשות כמו האזרים", אמר פקיד תורכי אחד בשנת 1992. "לוחצים עלינו. עיתונינו מלאים בצילומים של מעשי זוועה ושואלים אותנו אם אנו עדיין דבקים במדיניותנו הנייטרלית. ייתכן שעלינו להראות לארמניה שישנה באזור תורכיה גדולה". הנשיא טורגוט אוֹזַל הסכים, וציין שתורכיה צריכה לפחות "להפחיד מעט את הארמנים". תורכיה, איים אוזל שוב ב־1993, "תחשוף את מלמעותיה". מטוסים של חיל האוויר התורכי ערכו טיסות סיור לאורך הגבול הארמני; תורכיה השעתה את משלוחי המזון ואת הטיסות לארמניה; ותורכיה ואירן הודיעו שלא יסכימו לביתורה של אזרבייג'ן. בשנים האחרונות לקיומה תמכה הממשלה הסובייטית באזרבייג'ן מכיוון שהאחרונה נשלטה על ידי קומוניסטים לשעבר. אולם עם קצה של ברית־המועצות נדחקו השיקולים הפוליטיים הצדה מפני אלו הדתיים. כוחות צבא רוסיים נלחמו לצדם של הארמנים, ואזרבייג'ן האשימה את "הממשלה הרוסית בתפנית של 180 מעלות" לעבר תמיכה בארמניה הנוצרית.

שלישית, לגבי הלחימה ביוגוסלביה לשעבר, הציבור הרחב בארצות המערב ביטא תמיכה בבוסנים המוסלמים וגילה כלפיהם אהדה בשל הזוועות שסבלו מידי הסרבים. ברם, רק דאגה מועטה יחסית הובעה בעניין התקפות מצד הקרואטים על המוסלמים והשתתפותם בחלוקתה של בוסניה־הרצגובינה. בשלבים המוקדמים בהתפרקותה של יוגוסלביה, דחפה גרמניה, במפגן יוצא דופן של יזמה וכוחניות דיפלומטית, את אחת־עשרה החברות האחרות בקהילה האירופית ללכת בעקבותיה ולהכיר בסלובניה ובקרואטיה. כתוצאה מנחישותו של האפיפיור לגלות תמיכה בשתי המדינות הקתוליות, הכיר בהן הוותיקן עוד לפני הקהילה האירופית. ארצות־הברית הלכה בעקבות אירופה. כך התלכדו השחקנים הראשיים בציביליזציה המערבית מאחורי בני־דתם. לאחר מכן דווח שקרואטיה קיבלה כמויות גדולות של נשק ממדינות מרכז אירופיות וממדינות מערביות אחרות. ממשלתו של בוריס ילצין, לעומתן, ניסתה לנקוט דרך ביניים שתהיה אוהדת כלפי הסרבים האורתודוקסים מבלי להרחיק את רוסיה מן המערב. ואולם, קבוצות שמרניות ולאומניות ברוסיה, כולל חברי פרלמנט רבים, תקפו את הממשלה על שאינה נחרצת יותר בתמיכתה בסרבים. בראשית 1993 שירתו כבר, כנראה, כמה מאות רוסים בכוחות הסרביים והופצו שמועות על אספקת נשק רוסי לסרביה.

ממשלות וקבוצות איסלאמיות, לעומת זאת, מתחו ביקורת חריפה על המערב על כך שלא נחלץ להגנתם של הבוסנים. מנהיגי אירן דחקו במוסלמים

מכל הארצות להושיט עזרה לבוסניה; אירן סיפקה לבוסנים נשק ואנשים, תוך הפרה של האמברגו שהטיל האו"ם; ארגונים לבנוניים הנתמכים על ידי אירן שיגרו לוחמי גרילה כדי לאמן ולארגן את הכוחות הבוסניים. ב־1993 דווח שארבעת אלפים מוסלמים, שבאו מיותר משני תריסרי ארצות מוסלמיות, נלחמים בבוסניה. ממשלותיהן של ערב הסעודית ומדינות אחרות חשו לחץ הולך וגובר מצד קבוצות פונדמנטליסטיות בארצן לתמוך בבוסנים באופן נחרץ יותר. דווח שעד סוף 1992 סיפקה ערב הסעודית מימון רב־היקף לנשק ואספקה עבור הבוסנים – דבר שחזק מאוד את יכולתם הצבאית לעומת הסרבים.

בשנות השלושים גררה מלחמת האזרחים בספרד את התערבותן של מדינות שהיו מבחינה פוליטית פשיסטיות, קומוניסטיות ודמוקרטיות. בשנות התשעים גורר הסכסוך היוגוסלבי התערבות מצד מדינות מוסלמיות, אורתודוקסיות ונוצריות־מערביות. הקבלה זו לא נעלמה מעין. "המלחמה בבוסניה־הרצגובינה הפכה לשווה הערך הרגשי של המאבק נגד הפשיזם במלחמת האזרחים בספרד", ציין עורך סעודי אחד. "אלה שנהרגו שם נחשבים קדושים שניסו להציל את אחיהם המוסלמים."

סכסוכים ואלימות עלולים להתקיים גם בין מדינות וקבוצות בתוך אותה ציביליזציה. סכסוכים מסוג זה יהיו, ככל הנראה, פחות חריפים ובעלי פוטנציאל התפשטות קטן יותר מאשר סכסוכים בין ציביליזציות. השתייכות לאותה ציביליזציה מפחיתה את הסבירות לאלימות במצבים שהיו הופכים נפוצים לולא שותפות זו. בשנים 1991 ו־1992 חששו רבים מפני האפשרות של עימות אלים בין רוסיה לאוקראינה בשל מחלוקות שהתגלעו ביניהן בעניינים טריטוריאליים, ובייחוד חצי האי קרים, בסוגיית כוחות הצי בים השחור, בבעיית הנשק הגרעיני ובשאלות כלכליות. ברם, אם ציביליזציה היא הגורם המכריע, הסבירות לאלימות בין אוקראינים לרוסים צריכה להיות נמוכה. אלו הם שני עמים סלאביים, אורתודוקסיים בעיקרם, המקיימים ביניהם מערכות יחסים הדוקות זה מאות בשנים. ואכן, מאז ראשית 1993, למרות כל הסיבות לעימות, ניהלו מנהיגי שתי המדינות משא ומתן שבמסגרתו יישבו את המחלוקות בהצלחה. בה בעת שקרבות קשים ניטשו בין מוסלמים לנוצרים במקומות אחרים בברית־המועצות לשעבר, ומתח רב המלווה לעתים בפעולות איבה שרר בין נוצרים מערביים לאורתודוקסיים במדינות הבלטיות, לא אירעה כמעט שום התנגשות אלימה בין רוסים לאוקראינים.

עד היום הייתה התופעה של התלכדות הציביליזציות מוגבלת למדי, אולם היא הולכת ומתגברת, וסביר כי עוד תוסיף להתפשט. ככל שנמשכו הסכסוכים במפרץ הפרסי, בקווקז ובבוסניה, תאמו עמדותיהן של המדינות והבקיעים שנפערו ביניהן יותר ויותר את השתייכותן התרבותית. פוליטיקאים פופוליסטיים, מנהיגים דתיים וכלי התקשורת מצאו כי זהו אמצעי רב-כוח לגיוס תמיכה המונית ולהפעלת לחץ על ממשלות הססניות. בשנים הבאות, הסכסוכים המקומיים שיש להם הפוטנציאל הגדול ביותר להסלים לכלל מלחמות גדולות יהיו אלה, כמו בבוסניה ובקווקז, הניטשים לאורך קווי השבר שבין ציביליזציות. מלחמת העולם הבאה, אם תפרוץ, תתחולל בין ציביליזציות.

המערב נגד השאר

המערב נמצא עתה בפסגת כוח בלתי רגילה ביחס לציביליזציות האחרות. מעצמת-העל היריבה נעלמה מן המפה. עימות צבאי בין מדינות המערב לא יעלה על הדעת, ולעוצמה הצבאית המערבית אין מתחרים. פרט ליפן, אין למערב שום יריב כלכלי המהווה אתגר. הוא שולט במוסדות המדיניים והביטחוניים הבינלאומיים, ויחד עם יפן – במוסדות הכלכליים העולמיים. סוגיות מדיניות וביטחוניות עולמיות מוכרעות באופן יעיל על ידי דירקטוריון שחברותיו הן ארצות-הברית, בריטניה וצרפת; סוגיות כלכליות עולמיות – על ידי דירקטוריון שחברותיו הן ארצות-הברית, גרמניה ויפן, ומדינות אלה מקיימות ביניהן יחסים הדוקים במיוחד, תוך מניעת שיתופן של מדינות חשובות פחות, שרובן אינן מערביות. החלטות המתקבלות במועצת הביטחון של האו"ם או בקרן המטבע הבינלאומית ומשקפות את האינטרסים של המערב מוצגות בפני העולם כמבטאות את רצונה של הקהילה העולמית. עצם הביטוי "הקהילה העולמית" הפך לשם מיופה (התחליף לצירוף "העולם החופשי") המעניק הכשר כלל-עולמי לפעולות המשקפות את האינטרסים של ארצות-הברית ומעצמות מערביות אחרות.⁴ באמצעות קרן המטבע הבינלאומית ומוסדות כלכליים בינלאומיים אחרים, מקדם המערב את האינטרסים

הכלכליים שלו וכופה על אומות אחרות את המדיניות הכלכלית שהוא חושב לנכונה. בכל סקר שייערך בקרב העמים הלא-מערביים, תזכה קרן המטבע הבינלאומית, ללא ספק, בתמיכתם של שרי אוצר ומעטים נוספים, אך כמעט כל השאר יתנו לה דירוג שלילי ביותר, ויסכימו עם גיאורגי ארבטוב, שתיאר את פקידי קרן המטבע כ"ניאו-בולשביקים האוהבים להפקיע את כספם של אחרים, לאכוף כללים בלתי דמוקרטיים וזרים של התנהגות כלכלית ומדינית ולדכא את החופש הכלכלי".

שליטתו של המערב במועצת הביטחון של האו"ם ובהחלטותיה, שרק הימנעותה המזדמנת של סין ריככה אותה, יצרה באו"ם לגיטימציה להפעלת הכוח המערבית לצורך הוצאת עירק מכוויית, השמדת הנשק המתקדם שהיה בידיה וחיסול יכולתה לייצר נשק מסוג זה. היא הניבה גם את המהלך חסר התקדים של ארצות-הברית, בריטניה וצרפת, שהניעו את מועצת הביטחון לדרוש מלוב להסגיר את החשודים בפיצוץ מטוס פאן-אם 103, ולהטיל עליה סנקציות משעה שסירבה להיענות לתביעה זו. לאחר שהביס את הצבא הערבי הגדול ביותר, לא היסס המערב לנהוג בעולם הערבי בשתלטנות יהירה. למעשה משתמש המערב במוסדות, בכוח צבאי ובמשאבים כלכליים בינלאומיים כדי לנהל את העולם בדרך המשמרת את השליטה המערבית, מגינה על האינטרסים המערביים ומקדמת ערכים מערביים במדיניות ובכלכלה. כך לפחות נתפש העולם החדש בעיני הלא-מערביים, ויש בזה הרבה מן האמת. הבדלים בכוח ומאבקים על עוצמה צבאית, כלכלית ומוסדית הם, אם כן, מקור אחד לעימותים בין המערב לציביליזציות אחרות. הבדלים בתרבות, כלומר בערכים בסיסיים ובאמונות, הם מקור שני לעימותים. ו"ס נאיפול טען שהתרבות המערבית היא "התרבות האוניברסלית", אשר "מתאימה לכל בני-האדם". במובן שטחי, חלק גדול מן התרבות המערבית אכן התפשט בכל שאר העולם. אך במובן בסיסי יותר, המושגים המערביים שונים באופן יסודי מאלה הרווחים בציביליזציות האחרות. הרעיונות המערביים של אינדיבידואליזם, ליברליזם, חוקתיות, זכויות האדם, שוויון, חירות, שלטון החוק, דמוקרטיה, שוק חופשי והפרדת הדת מהמדינה, יש להם לרוב תהודה מוגבלת בלבד בתרבות האיסלאמית, הקונפוציאנית, היפנית, ההינדית, הבודהיסטית או האורתודוקסית. ניסיונות מערביים להפיץ רעיונות מסוג זה מעוררים התנגדות ל"אימפריאליזם של זכויות האדם" והזדהות מחודשת עם ערכים מקומיים, כפי שמראה התמיכה בפונדמנטליזם דתי בקרב הדור הצעיר בתרבויות

לא־מערביות. עצם הרעיון שיכולה להיות "ציביליזציה אוניברסלית" הוא רעיון מערבי, העומד בסתירה ישירה לפרטיקולריזם של מרבית החברות האסיאתיות, ולדגש שהן שמות על מה שמבדיל עם אחד ממשנהו. ואמנם, מחבר שסקר מאה מחקרים השוואתיים על ערכים בחברות שונות הגיע למסקנה ש"הערכים שהם הכי חשובים במערב הם הכי פחות חשובים ברחבי העולם".⁵ בתחום הפוליטי, כמובן, הבדלים אלה ניכרים ביותר במאמצים שמשקיעות ארצות־הברית ומעצמות מערביות אחרות כדי לשכנע עמים אחרים לאמץ רעיונות מערביים בנוגע לדמוקרטיה וזכויות האדם. הממשל הדמוקרטי המודרני נולד במערב. כשהתפתח בחברות לא־מערביות הוא היה, בדרך כלל, התוצר של קולוניאליזם מערבי או של כפייה מערבית.

ככל הנראה, הציר המרכזי של הפוליטיקה העולמית בעתיד יהיה, כלשונו של קישורי מהבובני, העימות בין "המערב לכל השאר", ותגובותיהן של ציביליזציות לא־מערביות לעוצמה המערבית ולערכים המערביים.⁶ תגובות אלה לובשות, בדרך כלל, אחת משלוש צורות או צירוף שלהן. בקוטב האחד מדינות לא־מערביות יכולות, כמו בורמה וצפון קוריאה, לנסות לנקוט דרך של בידוד, להגן על החברה מפני חדירה או "השחתה" על ידי המערב, ולמעשה לפרוש מרצונן מן ההשתתפות בקהילה העולמית שהמערב שולט בה. אולם מחירו של מהלך כזה גבוה, ומדינות מעטות אימצו אותו במלואו. חלופה שנייה, המקבילה של "קפיצה על עגלת המנצחים" בתורת היחסים הבינלאומיים, היא לנסות להצטרף למערב ולקבל את ערכיו ומוסדותיו. החלופה השלישית היא לנסות להגיע ל"איזון" עם המערב על ידי פיתוח עוצמה כלכלית וצבאית ושיתוף פעולה עם חברות לא־מערביות אחרות כנגדו, תוך שימור הערכים והמוסדות המקומיים; בקצרה, להביא למודרניזציה אך לא ל"התמערבות".

המדינות השסועות

בעתיד, מאחר שבני־אדם יזהו עצמם על פי הציביליזציה שלהם, מדינות כמו ברית־המועצות ויוגוסלביה, שרבים מאוד מאזרחיהן משתייכים לציביליזציות שונות, תהיינה מועמדות להתפרקות. בכמה ארצות אחרות יש רמה סבירה של אחדות תרבותית, אך תושביהן חלוקים בעניין שייכותן לציביליזציה זו או אחרת. אלה הן מדינות שסועות. מנהיגיהן שואפים, בדרך כלל, לנקוט אסטרטגיה של "קפיצה על העגלה" ולהפוך את ארצותיהם לחברות במערב, אבל ההיסטוריה, התרבות והמסורות של ארצותיהם הן לא־מערביות. המדינה השסועה המובהקת והאופיינית ביותר היא תורכיה. מנהיגיה של תורכיה בשלהי המאה העשרים הלכו בדרכו של אתאטורק והגדירו את תורכיה כמדינת לאום מערבית, חילונית, מודרנית. הם חיברו את תורכיה למערב בנאט"ו ובמלחמת המפרץ; הם הגישו בקשה לחברות בקהילה האירופית. אך בה בעת תמכו גורמים בחברה התורכית בשיבה אל האיסלאם וטענו שתורכיה היא, ביסודו של דבר, קְבֵרָה מוסלמית מזרח תיכונית. יתר על כן, בעוד שהאליטה התורכית הגדירה את תורכיה כקְבֵרָה מערבית, האליטה במערב מסרבת להכיר בה ככזו. תורכיה לא תהיה חברה בקהילה האירופית והסיבה האמיתית לכך, כפי שאמר הנשיא אוזל, "היא שאנחנו מוסלמים והם נוצרים והם אינם אומרים זאת". לאן מועדות פניה של תורכיה לאחר שדחתה את מכה ואז נדחתה על ידי בריסל? טשקנט היא, אולי, התשובה. קצה של ברית־המועצות מספק לתורכיה הזדמנות לעלות להנהגתה של ציביליזציה תורכית מחודשת בת שבע מדינות, מגבולותיה של יוון ועד לאלו של סין. בעידוד המערב, משקיעה תורכיה מאמצים נמרצים כדי לבנות לעצמה זהות חדשה זו.

במהלך העשור האחרון התייצבה מקסיקו בעמדה דומה במקצת לזו של תורכיה. בדיוק כשם שתורכיה חדלה מיריבותה ההיסטורית עם אירופה וניסתה לחבור לה, חדלה מקסיקו להגדיר את עצמה באמצעות יריבותה עם ארצות־הברית ותחת זאת היא מנסה לחקות את ארצות־הברית ולהצטרף אליה לאזור הסחר החופשי של צפון אמריקה. מנהיגי מקסיקו עסוקים במשימה הגדולה של הגדרתה מחדש של הזהות המקסיקנית, והם הנהיגו רפורמות כלכליות יסודיות שיובילו, בסופו של דבר, לשינוי פוליטי יסודי. בשנת 1991, יועץ

בכיר של הנשיא קרלוס סלינס דה־גורטארי תיאר באוזניי באריכות את כל השינויים שהנהיגה ממשלתו של סלינס. כשסיים, הערתי: "זה מרשים ביותר. נראה לי שבפעם אתם רוצים להפוך את מקסיקו ממדינה לטינו־אמריקנית למדינה צפון־אמריקנית". הוא הביט בי בהפתעה וקרא "ממש כך! זה בדיוק מה שאנחנו מנסים לעשות, אך כמובן שלעולם לא נוכל לומר זאת בפומבי". כפי שמעידים דבריו, במקסיקו כבתורכיה מתנגדים גורמים בעלי משקל בחברה להגדרת זהותה של המדינה מחדש. בתורכיה, מנהיגים בעלי אוריינטציה אירופית צריכים לעשות מחוות לאיסלאם (עלייתו לרגל של אוזל למכה); באופן דומה, נדרשים גם מנהיגי מקסיקו בעלי האוריינטציה הצפון־אמריקנית לעשות מחוות לאלה הרואים במקסיקו ארץ לטינו־אמריקנית (הפסגה האיברית־אמריקנית של סלינס בגוואדלחרה).

מבחינה היסטורית תורכיה הייתה ועודנה המדינה השסועה ביותר. מבחינת ארצות־הברית, מקסיקו היא המדינה השסועה הקרובה ביותר. מבחינה כלל־עולמית המדינה השסועה החשובה ביותר היא רוסיה. השאלה האם רוסיה היא חלק מן המערב או המנהיגה של ציביליזציה סלאבית־אורתודוקסית נבדלת היא שאלה שחזרה ונשנתה בדברי ימיה של רוסיה. סוגיה זו טושטשה על ידי הניצחון הקומוניסטי ברוסיה, שייבא אידיאולוגיה מערבית, התאים אותה לתנאים הרוסיים ואז קרא תיגר על המערב בשמה של אותה אידיאולוגיה. שלטון הקומוניזם הפסיק את הוויכוח ההיסטורי בשאלת ההתמערבות מול חיזוק הרוסיות. האמון בקומוניזם התפוגג, וכעת הרוסים שבים ועומדים בפני שאלה זו.

הנשיא ילצין מאמץ עקרונות ויעדים מערביים ומבקש להפוך את רוסיה לארץ "נורמלית" ולחלק מן המערב. אך הן האליטה הרוסית והן הציבור הרוסי בארצו חלוקים בסוגיה זו. אחד המתנגדים המתונים יותר, סרגיי סטנקביץ', טוען שעל רוסיה לדחות את הקו ה"אטלנטיסטי", שיוביל אותה "להפוך לאירופית, להפוך לחלק מהכלכלה העולמית בצורה מהירה ומאורגנת, להפוך לתברה השמינית בשבע* ולשים דגש מיוחד על גרמניה וארצות־הברית כשתי החברות הדומיננטיות בברית האטלנטית". עם שהוא דוחה גם מדיניות אירור־אסיאתית בלעדית, סטנקביץ' טוען בכל זאת שעל רוסיה לתת עדיפות להגנתם

* הכוונה לקבוצת שבע המדינות המתועשות – ארצות־הברית, יפן, גרמניה, בריטניה, קנדה, צרפת ואיטליה.

של רוסים בארצות אחרות, להדגיש את קשריה עם העמים דוברי השפות התורכיות ועם העולם המוסלמי ולקדם "חלוקה מחדש של חלק ניכר מן המשאבים, האפשרויות, הקשרים והאינטרסים שלנו והפנייתם לאסיה, לכיוון המזרחי". האוחזים בהשקפה זו מבקרים את ילצין על שהוא מכפיף את האינטרסים של רוסיה לאלה של המערב, מקטין את כוחה הצבאי של רוסיה, נמנע מתמיכה בידידים מסורתיים כסרביה, ודוחף לרפורמות כלכליות ומדיניות בדרכים המזיקות לעם הרוסי. מעידה על מגמה זו הפופולריות החדשה שלה זוכים רעיונותיו של פטר סביצקי, שטען בשנות העשרים כי רוסיה היא ציביליזציה אירואסיאתית ייחודית.⁷ מתנגדים קיצוניים יותר מבטאים השקפות לאומניות, אנטי-מערביות ואנטישמיות בוטות הרבה יותר ודוחקים ברוסיה לפתח מחדש את כוחה הצבאי ולבסס קשרים הדוקים יותר עם סין ועם ארצות מוסלמיות. הציבור הרוסי מפולג ממש כמו האליטה. סקר דעת קהל שנערך ברוסיה האירופית באביב 1992 גילה כי ל-40 אחוזים מהציבור היו עמדות חיוביות כלפי המערב ול-36 אחוזים היו עמדות שליליות. כפי שהיה במרבית שנות קיומה, רוסיה בראשית שנות התשעים היא מדינה שסועה באמת.

כדי להגדיר מחדש את זהותה התרבותית, צריכה מדינה שסועה לעמוד בשלוש דרישות. ראשית, האליטה הפוליטית והכלכלית שלה צריכה לתמוך באופן כללי במהלך זה ולהיות נלהבת לגביו. שנית, הציבור שלה צריך לגלות נכונות להשלים עם ההגדרה החדשה. שלישית, הקבוצות הדומיננטיות בציביליזציה הקולטת צריכות לגלות נכונות לקבל את המדינה המצטרפת בזרועות פתוחות. כל שלוש הדרישות מתמלאות, במידה רבה, ביחס למקסיקו. שתי הראשונות מתמלאות, במידה רבה, ביחס לתורכיה. כשמדובר בהצטרפותה של רוסיה למערב לא ברור אם אפילו אחת מהן מתמלאת. העימות בין דמוקרטיה ליברלית למרקסיזם-לניניזם היה עימות בין אידיאולוגיות, אשר למרות ההבדלים הגדולים ביניהן, חלקו לפחות לכאורה מטרות סופיות של חופש, שוויון ושגשוג. לרוסיה לאומנית, אוטוריטרית, מסורתית, אפשר שתהיינה מטרות שונות למדי. דמוקרט מערבי יכול לנהל ויכוח אינטלקטואלי עם מרקסיסט סובייטי. כמעט בלתי אפשרי לגביו לנהל ויכוח כזה עם נאמני המסורת הרוסית. אם בד בבד עם נטישת המרקסיזם ידחו הרוסים את הדמוקרטיה הליברלית ויתחילו לנהוג כרוסים אך לא כאנשי המערב, עלולים היחסים בין רוסיה למערב לשוב ולהיות מרוחקים ומסוכסכים.⁸

הקשר הקונפוציאני-איסלאמי

המכשולים העומדים בפני מדינות לא־מערביות החפצות להצטרף למערב שונים מאוד ממדינה למדינה. הקשיים הקטנים ביותר הם אלה שבהם נתקלות ארצות אמריקה הלטינית ומזרח אירופה. גדולים יותר המכשולים העומדים בדרכן של המדינות האורתודוקסיות של ברית־המועצות לשעבר. מכשולים גדולים עוד יותר ניצבים בפני חברות מוסלמיות, קונפוציאניות, הינדיות ובודהיסטיות. יפן ביססה לעצמה מעמד ייחודי כחברה נלווית במערב: היא משתייכת אליו מכמה בחינות, אך נבדלת ממנו בבירור בהיבטים חשובים. המדינות שמסיבות של תרבות ועוצמה אינן רוצות, או אינן יכולות, להצטרף למערב, מתחרות עימו על ידי פיתוח כוח כלכלי, צבאי ופוליטי משל עצמן. הן עושות זאת על ידי קידום התפתחותן הפנימית וכן באמצעות שיתוף פעולה עם מדינות לא־מערביות אחרות. הדוגמה הבולטת ביותר של שיתוף פעולה זה היא הקשר הקונפוציאני-איסלאמי, שהתהוותו קוראת תיגר על האינטרסים, הערכים והכוח המערביים.

ארצות המערב, כמעט ללא יוצאת מן הכלל, מצמצמות את כוחן הצבאי; גם רוסיה, תחת הנהגתו של ילצין, עושה כן. לעומת זאת סין, קוריאה הצפונית וכמה ממדינות המזרח התיכון מרחיבות מאוד את יכולתן הצבאית. הן עושות זאת באמצעות יבוא נשק ממקורות מערביים ולא־מערביים ובאמצעות פיתוח תעשיות נשק מקומיות. תוצאה אחת היא הופעתן של המדינות שצ'רלס קראוטהמר כינה "מדינות נשק", ואלה אינן מדינות מערביות. תוצאה אחרת היא הגדרתו מחדש של הפיקוח על החימוש, שהוא מושג מערבי ויעד מערבי. בימי המלחמה הקרה הייתה תכליתו העיקרית של הפיקוח על החימוש לכוון מאזן צבאי יציב בין ארצות־הברית ובעלות בריתה לבין ברית־המועצות ובעלות בריתה. בעולם שלאחר המלחמה הקרה מטרתו העיקרית של הפיקוח על החימוש היא למנוע מחברות לא־מערביות את האפשרות לפתח יכולת צבאית העלולה לאיים על האינטרסים המערביים. המערב מנסה לעשות זאת באמצעות הסכמים בינלאומיים, לחץ כלכלי ופיקוח על העברת נשק וטכנולוגיות לייצור.

העימות שבין המערב למדינות הקונפוציאניות-איסלאמיות מתמקד בעיקר, אם כי לא בלעדית, בסוגיית פיתוח הנשק הגרעיני, הכימי והביולוגי, הטילים

הבליסטיים והאמצעים המתוחכמים האחרים לשיגור, וטכנולוגיות הכוונון, המעקב והיכולות האלקטרוניות הנלוות האחרות להשגת מטרה זו. המערב מעודד אי הפצת נשק כנורמה אוניברסלית, ומקדם אמנות אי-הפצה ופיקוח כאמצעים להגשמתה של נורמה זו. הוא אף מאיים בהטלת מגוון של עיצומים על אלה המקדמים את הפצתן של מערכות נשק מתוחכמות ומציע טובות הנאה מסוימות לנמנעים מכך. תשומת לבו של המערב מתמקדת, באופן טבעי, באומות עוינות לו, בפועל או בכוח.

המדינות הלא-מערביות, לעומת זאת, עומדות על זכותן לרכוש ולפרוס את כל אמצעי הלחימה הנחוצים, לדעתן, לביטחונן. הן אף הטמיעו, במלואה, את האמת שבתגובתו של שר ההגנה ההודי כשנשאל איזה לקח למד ממלחמת המפרץ: "אל תילחם בארצות-הברית אלא אם יש לך נשק גרעיני". נשק גרעיני, נשק כימי וטילים נתפשים, קרוב לוודאי בטעות, כגורם הפוטנציאלי שיאזן את עליונות הכוח הקונבנציונלי של המערב. סין, כמובן, מחזיקה כבר בנשק גרעיני; לפקיסטן והודו יש יכולת גרעינית. צפון-קוריאה, אירן, עירק, לוב ואלג'יריה מנסות גם הן להשיג נשק גרעיני. פקיד אירני רם-דרג הצהיר שעל כל המדינות המוסלמיות להשיג נשק גרעיני, ובשנת 1988, על פי הדיווחים, נתן נשיא אירן הנחיה הקוראת לפתח "כלי נשק כימיים, ביולוגיים ואטומיים". כשמדובר בהתפתחות היכולת הצבאית האנטי-מערבית, נודעת חשיבות מיוחדת לעלייה המתמשכת בכוחה הצבאי של סין ובאמצעים שבידיה ליצירת עוצמה צבאית. סין, השואבת עידוד מהתפתחותה הכלכלית המרשימה, מגדילה במהירות את ההוצאה הצבאית שלה ומתקדמת במרחץ במסלול המודרניזציה של כוחותיה המזוינים. היא רוכשת נשק מהמדינות הסובייטיות לשעבר; היא מפתחת טילים ארוכי טווח; בשנת 1992 ניסתה פצצה גרעינית בעוצמה של מגטון אחד. היא מפתחת יכולת שיגור, רוכשת טכנולוגיה לתדלוק אווירי ומנסה לרכוש נושאת מטוסים. התעצמותה הצבאית ותביעתה לריבונות בים דרום סין מעוררות מירון חימוש אזורי רב-צדדי במזרח אסיה. סין היא גם יצואנית חשובה של נשק ושל טכנולוגיה צבאית. היא ייצאה ללוב ולעירק חומרים העשויים לשמש לייצור נשק גרעיני וגז עצבים. היא סייעה לאלג'יריה לבנות כור המתאים לפיתוח ולייצור של נשק גרעיני. סין מכרה לאירן טכנולוגיה גרעינית, שלדעת פקידים אמריקנים יכולה לשמש רק ליצירת אמצעי לחימה, וכנראה שלחה לפקיסטן רכיבים של טילים בעלי טווח של 500 קילומטרים. לצפון קוריאה יש תכנית לפיתוח נשק גרעיני הפועלת כבר זמן מה, והיא מכרה טילים מתקדמים וטכנולוגיה לייצורם לסוריה ולאירן. כיוון

זרימת הנשק והטכנולוגיה הצבאית הוא בדרך כלל ממזרח אסיה למזרח התיכון. אך ישנה גם תנועה מסוימת בכיוון הנגדי; כך, למשל, קיבלה סין טילי סטינגר מפקיסטן.

כך נוצר קשר צבאי קונפוציאני-איסלאמי, שנועד לסייע למשתתפים בו להשיג את הנשק ואת הטכנולוגיה הצבאית הדרושים כדי להתמודד עם כוחו הצבאי של המערב. ייתכן שקשר זה יהיה בר-קיימא וייתכן שלא. אך כרגע, כפי שאמר ד"ר מקורדי, זוהי "ברית סיוע הדדי בין סרבני-סדר, המנוהלת בידי מפיצי הנשק ותומכיהם". ובכן, תחרות חימוש מסוג חדש נערכת בין המדינות הקונפוציאניות-איסלאמיות ובין המערב. במירוץ החימוש מהסוג הישן פיתח כל צד את כלי הנשק שלו כדי להגיע לאיזון עם הצד השני או לעליונות עליו. בדגם החדש של תחרות החימוש, צד אחד מפתח את כלי נשקו, והצד השני אינו מנסה ליצור איזון אלא להגביל התעצמות צבאית זו ולמנוע אותה, ובו בזמן הוא מצמצם את היכולת הצבאית שלו עצמו.

השלכות לגבי המערב

מאמר זה אינו טוען שהזדהות על פי ציביליזציה תתפוס את מקומן של כל שאר הזהויות, שמדינות הלאום ייעלמו, שכל ציביליזציה תהפוך לישות מדינית לכידה אחת, ושקבוצות בתוך ציביליזציה לא תתעמתנה או אף תלחמנה זו בזו. הוא מציג תזות שלפיהן ההבדלים בין ציביליזציות הם אמיתיים וחשובים; שתחושת השייכות לציביליזציה הולכת וגוברת; שהעימות בין ציביליזציות יתפוס את מקומם של הדגם האידיאולוגי ודגמים אחרים של עימותים כצורת הסכסוך הדומיננטית בעולם; שיחסים בינלאומיים, שבעבר היו משחק פנימי של התרבות המערבית, יעשו פחות ופחות נחלתו הבלעדית של המערב ויהפכו למשחק שציביליזציות לא-מערביות משתתפות בו כשחקנים פעילים ולא כנפעלים גרידא; שהסיכויים להתפתחותם של מוסדות בינלאומיים מדיניים, ביטחוניים וכלכליים מוצלחים בתוך ציביליזציה אחת גבוהים מן הסיכויים שהללו יתפתחו בין ציביליזציות; שסכסוכים בין קבוצות המשתייכות

לציביליזציות שונות יהיו תכופים יותר, ממושכים יותר ואלימים יותר מאשר סכסוכים בין קבוצות המשתייכות לציביליזציה אחת; שסכסוכים אלימים בין קבוצות המשתייכות לציביליזציות שונות הם הגורם הסביר ביותר להסלמה העלולה להוביל למלחמות עולם; שהציר המרכזי של הפוליטיקה העולמית יהיה היחסים שבין "המערב וכל השאר"; שהאליטות בכמה ארצות שסועות לא־מערביות ינסו לצרף את ארצותיהן למערב, אך ברוב המקרים ייתקלו במכשולים גדולים בדרך להשגת מטרה זו; ושבעתיד המייד יהיה הקשר בין המערב ובין כמה מדינות איסלאמיות־קונפוציאניות מוקד סכסוך מרכזי.

אין בדברים אלה משום טענה כי סכסוכים בין ציביליזציות הם דבר רצוי. הכוונה היא רק להציג היפותזות המתארות מה צפוי להתרחש בעתיד. אך אם השערות אלה מתקבלות על הדעת, מן ההכרח לבחון את השלכותיהן על מדיניותו של המערב. יש להתייחס בנפרד ליתרון בטווח הקצר ולהסתגלות מוצלחת בטווח הארוך. בטווח הקצר יש למערב עניין ברור בטיפול יותר שיתוף פעולה ואחדות בתוך הציביליזציה שלו עצמו, בייחוד בין הרכיב האירופי לצפון־אמריקני; בשילובן במערב של חברות מזרח אירופיות ודרום אמריקניות שתבויותיהן קרובות לאלו של המערב; בקידום יחסי שיתוף פעולה עם רוסיה ועם יפן ובשימורם; במניעת הסלמתם של סכסוכים מקומיים בין ציביליזציות למלחמות גדולות ביניהן; בהגבלת התעצמותן הצבאית של המדינות הקונפוציאניות והאיסלאמיות; במיתון תהליך הצמצום ביכולתו הצבאית של המערב ובשימור עליונותו הצבאית במזרח אסיה ובדרום מערב; בניצול הבדלים וסכסוכים בין מדינות קונפוציאניות ואיסלאמיות; בתמיכה בקבוצות המשתייכות לציביליזציות אחרות אך רוחשות אהדה לערכים ולא־נטרסטים של המערב; בחיזוק מוסדות בינלאומיים המשקפים את האינטרסים והערכים של המערב ונותנים להם לגיטימציה, ובעידוד מעורבותן של מדינות לא־מערביות בארגונים אלה.

בטווח הארוך יותר יתבקשו צעדים אחרים. הציביליזציה המערבית היא מערבית ומודרנית גם יחד. ציביליזציות לא־מערביות ניסו להפוך למודרניות מבלי להיחפך למערביות. עד היום רק יפן הצליחה במשימה זו באופן מלא. ציביליזציות לא־מערביות ימשיכו לנסות לרכוש את העושר, הטכנולוגיה, המיומנויות, המכונות ואמצעי הלחימה שהם חלק מההוויה המודרנית. הן גם תנסנה ליישב את המודרניות הזאת עם תרבותן וערכיהן המסורתיים. כוחן הכלכלי והצבאי יחסית למערב יגדל. לפיכך יצטרך המערב להתחשב יותר

ויותר באותן ציביליזציות מודרניות לא־מערביות שכוחן מתקרב לכוחו, אך ערכיהן והאינטרסים שלהן שונים עד מאוד מאלו של המערב. לשם כך יידרש המערב לשמור על הכוח הכלכלי והצבאי הנחוץ כדי להגן על האינטרסים שלו מפניהן. בה בעת יהיה עליו גם לפתח הבנה מעמיקה יותר של הנחות היסוד הדתיות והפילוסופיות המונחות בבסיסן של ציביליזציות אחרות, ושל האופנים שבהם רואים האנשים באותן ציביליזציות את האינטרסים שלהם. יידרש מאמץ כדי לאתר יסודות משותפים בין הציביליזציה המערבית לציביליזציות אחרות. עולם העתיד לא יהיה עולם של תרבות אוניברסלית, אלא של כמה ציביליזציות שונות, שכל אחת מהן תצטרך ללמוד לחיות בצוותא עם רעותיה.

סמיואל פ' הנטינגטון הוא פרופסור למדע המדינה בקתדרה ע"ש איטון, ומנהל מכון ג'ון מ' אולין למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת הרווארד. מאמר זה נכתב במסגרת פרויקט של מכון אולין על 'סביבת הביטחון המשתנה והאינטרסים הלאומיים האמריקניים'.

תרגם מאנגלית: דוד בן-נחום.

הערות

ההערות הן הערותיו המקוריות של המחבר, כפי שהופיעו במקור.

1. Murray Weidenbaum, *Greater China: The Next Economic Superpower?* St. Louis: Washington University Center for the Study of American Business, Contemporary Issues, Series 57, February 1993, pp. 2-3.

2. Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage," *The Atlantic Monthly*, vol. 266, September 1990, p. 60; *Time*, June 15, 1992, pp. 24-28.

3. Archie Roosevelt, *For Lust of Knowing* (Boston: Little, Brown, 1988), pp. 332-333.

4. מנהיגי המערב, כמעט ללא יוצא מן הכלל, טוענים שהם פועלים מטעם "הקהילה העולמית". מעידה קטנה אחת אירעה בתקופה שלפני מלחמת המפרץ. בריאיון ל"בוקר טוב, אמריקה", ב-21 בדצמבר 1990, הזכיר ראש ממשלת בריטניה, ג'ון מייג'ור, את הפעולות שנקט "המערב" נגד סדאם חוסיין. הוא תיקן את עצמו חיש מהר ולאחר מכן הזכיר את "הקהילה העולמית". ובכל זאת, הוא צדק דווקא כשטעה.

5. Harry C. Triandis, *The New York Times*, December 25, 1990, p. 41; and "Cross-Cultural Studies of Individualism and Collectivism," *Nebraska Symposium on Motivation*, vol. 37, 1989, pp. 41-133.

6. Kishore Mahbubani, "The West and the Rest," *The National Interest*, Summer 1992, pp. 3-13.

7. Sergei Stankevich, "Russia in Search of Itself," *The National Interest*, Summer 1992, pp. 47-51; Daniel Schneider, "A Russian Movement Rejects Western Tilt," *Christian Science Monitor*, February 5, 1993, pp. 5-7.

8. אוֹן האריס הצביע על כך שאוסטרליה מנסה (שלא בתבונה, לדעתו) להפוך לארץ שסועה בכיוון ההפוך. למרות שהיא חברה מלאה לא רק במערב אלא אף בקבוצת הארצות הדוברות אנגלית, שהיא ליבתו הצבאית והמודיעינית של המערב, מציעים מנהיגי הנוכחיים, בעצם, שתערוק מן המערב, תגדיר עצמה מחדש כמדינה אסיאתית ותטפח קשרים הדוקים עם שכנותיה. עתידה של אוסטרליה, לטענתם, הוא עם הכלכלות הדינמיות של מזרח אסיה. אך, כפי שהראיתי, לשיתוף פעולה כלכלי הדוק נחוץ, בדרך כלל, בסיס תרבותי משותף. בנוסף לכך, נראה שאף אחד משלושת התנאים הנדרשים כדי שמדינה שסועה תוכל להצטרף לציביליזציה אחרת אינו מתקיים באוסטרליה.